

Sotatulkit Venäjän ja Suomen välillä

Artikkelissa tarkastellaan henkilöitä, jotka toimivat sodan aikana viestinvälittäjinä eli kääntäjinä ja tulkkeina. Hyvin usein tällaisilla toimijoilla on siteitä sodan molempiin osapuoliin, mikä asettaa heidän lojaalisuutensa epäilyksenalaiseksi ja herättää heissä itsessään ristiriitaisia tunteita oman etnisen taustan ja sotilaallisen sitoumuksen välillä. Seuraan artikkelissa sitä, miten suomalaiset ja venäläiset vaelsivat autonomian ajoista lähtien armeijasta ja maasta toiseen päätyen lopulta toisen maailmansodan kynnyksellä asetelmaan, jossa suomenkielisiä soti Neuvostoliiton puolella ja venäjänkielisiä Suomen puolella. Artikkelissa pohditaan sitä, miten kyseisten henkilöiden lojaliteetti rakentui, kun vastapuolella soti etnisesti omia mutta ideologisesti vieraita ihmisiä. Analyysini perustuu entisten sotavankien muistelmiin.

Svetlana Probirskaja

Sodassa hyvin tärkeä rooli on ihmisillä, jotka hallitsevat vihollisen kielen. Tiedustelu, viholliselle suunnattu propagandatyö, kohtaamiset miehitetyn alueen siviilien kanssa ja sotavankien kuulustelut edellyttävät kaikki kielitaitoa. Sodassa mennään rajojen, myös kielirajojen, yli. Sota siirtää omalta osaltaan rajat ja yhdistää eri puolella rintamaa olevia ihmisiä ja saa heidät tavalla tai toisella kohtaamaan toisiaan myös kielellisesti. Sotahistoriaa on tutkittu paljon, mutta tämä inhimillisempi, kielellinen osa sodankäyntiä on jäänyt vähemmälle huomiolle. Sitä on herätty tutkimaan 2000-luvulla, ja kimmokkeena tähän ovat olleet nykyajan konfliktit Bosniassa, Irakissa ja Afganistanissa (ks. Salama-Carr 2007; Inghilleri & Harding 2010). Nykykonfliktien ja arkistojen avautumisen myötä myös toisen maailmansodan kielelliset järjestelyt ovat alkaneet kiinnostaa tutkijoita.

Englantilainen tutkimusprojekti Languages at war (Kielet sodassa) on saanut oman, samannimisen julkaisusarjansa. Projektissa tutkittiin erityisesti liittoutuneiden sotajoukkojen kielellisiä järjestelyitä toisen maailmansodan loppupuolella mairhinnousun jälkeen (1944–1947), ja toisaalta kansainvälisten joukkojen kielellisiä järjestelyitä Bosnian rauhan-

turvaoperaatioissa (1995–1998) (Footitt & Kelly 2012). Sarjassa on julkaistu muitakin sotilaallista käännös- ja tulkkaustoimintaa koskevia tutkimuksia aina sotatulkkauksesta Kiinan ja Japanin välisessä sodassa (1931–1945) (Guo 2016) Naton kielijärjestelyihin (Jones & Askew 2014). Saksassa kiinnostuksen kohteena on ollut käännös- ja tulkkaustoiminta natsi-Saksan aikana (Andres, Richter & Schippel 2016). Puolassa Małgorzata Tryuk (2016) on tutkinut erityisesti käännös- ja tulkkaustoimintaa natsien keskitysleireillä. Venäjällä ei ole juuri akateemista tutkimusta sota-ajan käännös- ja tulkkaustoiminnasta, vaan aihetta sivutaan pääasiassa (oma-)elämäkertakirjallisuudessa (Probirskaja 2016b, 218; Ždanova 2009, 8). Suomessa saksan kielen ja kääntämisen professorin Pekka Kujamäen johdolla tutkittiin talvi- ja jatkosodan aikaista käännös- ja tulkkaustoimintaa Suomen Akatemian rahoittamassa tutkimushankkeessa *Sodankäynnin tuntemattomat käännöskulttuurit* (2011–2014).¹ Kyseisen hankkeen ulkojäsenenä tutkin erityisesti sitä, miten sodanajan käännös- ja tulkkaustoiminta oli järjestetty Neuvostoliiton puolella.

Hyvin usein tulkin tai kääntäjän työ lankeaa henkilöille, jotka elävät kahden kulttuurin rajatilassa, tuntevat molemmat kulttuurit, ovat lähtöisin toisesta maasta ja joilla on siteitä viestintätilanteen molempiin osapuoliin. Kutsun heitä hybridihenkilöiksi, koska heissä yhdistyy elementtejä useasta kulttuurista ja sosiaalisesta todellisuudesta – omasta kansallisesta kulttuurista ja siitä valtakulttuurista, jossa he elävät. Näin he siirtyvät sujuvasti identiteetistä toiseen ja yhtyvät eri tarinalinjoihin. He liikkuvat myös helposti kielellisten, kulttuuristen, henkisten ja fyysisten rajojen yli, koska heillä on Yleensä yhteyksiä yli rajojen (Probirskaja 2009, 65, 67; Smith 2008, 4). Heidän habituksensa ikään kuin levittäytyy rajan molemmin puolin. Kääntäjänä ja tulkkeina toimivien henkilöiden taustat ovat usein nimenomaan ylirajaisia, kulttuurienvälisiä ja hybridejä (Pym 2001). Heitä on vaikea lokeroida sodan mustavalkoisen asetelman mukaan omiin tai vihollisiin (Kujamäki 2015).

Aiemmasta tutkimuksesta tiedetään, että talvi- ja jatkosodassa Neuvostoliiton sotatulkit olivat pääosin etnisiä karjalaisia, suomalaisia ja muita suomensukuisia, kun taas Suomen sotatulkit enimmäkseen venäläisiä tai henkilöitä, joilla oli siteitä Venäjään (Probirskaja 2016a; Syrjänen 2014). Karjala, joka oli Suomen ja Neuvostoliiton välisenä sotänäyttämönä, oli rajamaana yhdistänyt jo ennestään erilaisia kansallisuuksia. Tämän lisäksi suomalaisia muutti Neuvostoliittoon sekä Suomen sisällissodan jälkeen että 1930-luvulla ideologisista, sosiaalisista tai taloudellisista syistä. Samoista syistä mutta käänteisesti venäläisiä muutti Suomeen tai jäi Suomen puolelle Venäjän vallankumouksen jälkeen. Koska nämä siirtolaiset osasivat naapurimaan kieltä ja tunsivat kulttuuria, oli heillä hyvä pohja ryhtyä sotatulkeiksi. Jotkut heistä toimivat nimenomaan tulkin nimikkeellä, toisilla saattoi olla muu nimeke tai tehtävä, esimerkiksi kuuluttaja tai tiedusteluosaston apulaispäälikkö, mutta oli paljon myös niitä, jotka toimivat satunnaisina, *ad hoc* -tulkkeina, koska sattuiivat osaamaan kahta kieltä. Tulkkaus ja kääntäminen olivat pikemminkin tehtäviä, joita hoidettiin muun toimen ohella, kuin varsinaisia ammattinimikkeitä (Kujamäki & Paloposki 2015, 364). Toisaalta tulkin nimikkeellä toimiva saattoi hoitaa kaikkia muitakin tehtäviä tulkkauksen lisäksi. Sotatulkkauksen hybridi luonne nouseekin esille paitsi monenkirjavan toimijajoukon kautta myös tehtävien monipuolisuuden kautta. Niinpä tulkin tehtäviin kuului ennen kaikkea sotavankien kuulustelu, osallistuminen tiedustelupartioihin, tiedusteluaineiston kerääminen, kääntäminen ja analysointi, vihollisen radioviestien kuuntelu, vihollisen radion ja lehdistön seuranta ja raportointi, viholliselle suunnattu propagandatyö (lentolehtisten laatiminen, lehtien toimitus, puheiden pitäminen radion, kaiuttimien tai äänitorven kautta), valistustyö sotavankileireillä tai vakoojakouluissa ja sodan loppuvaiheessa osallistuminen rauhanneuvotteluihin ja val-

vontakomission työhön (Probirskaja 2016a, 206–208). Täytyy myös muistaa, että armeijan palveluksessa olevat tulkit ovat ennen kaikkea sotilaita ja osallistuvat sotilaallisiin tehtäviin siinä missä muutkin (Probirskaja 2016b, 216). Neuvostoliitossa perustettiin sodanaikana vuonna 1942 Vieraiden kielten sotakorkeakoulu, jossa nimenomaan koulutettiin sotilastulkkeja, mutta ilmeisesti syntyperäiset kielen puhujat päätyivät tulkeiksi ilman erillistä koulutusta. Tulkkien etninen ja ideologinen tausta saattoi aiheuttaa heille ristiriitaisia tunteita ja monenlaista sisäistä rajankäyntiä. Käsitukset *meistä* ja *heistä* hämärtyivät ja rajanveto oli häilyvää, kun vastapuolella soti etnisesti omia mutta ideologisesti vieraita ihmisiä.

Tämän artikkelin tavoitteena on tarkastella sota-ajan tulkkeja, jotka jo lähtökohtaisesti toimivat kahden kielen ja kulttuurin rajalla, mutta jotka tämän lisäksi kantoivat sisällään omaa rajaa etnisyytensä ja ideologiansa välissä. Tulkki ei ole vain joku kolmas osapuoli, joka välittää viestejä sotivien osapuolten välillä, vaan hänessä ruumiillistuvat ne jännitteet, jotka aiheuttavat sotia yhteiskunnissa (Footitt 2012, 228). Tässä tapauksessa tulkin sisällä kulkee se raja, joka tuli jakaneeksi Suomen ja Venäjän kansat eri puolille barrikadia. Seuraan artikkelissa sitä, miten ihmiset vaelsivat armeijasta ja maasta toiseen päätyen jatkosodan kynnyksellä asetelmaan, jossa Neuvostoliiton puolella soti suomalaisia ja Suomen puolella venäläisiä tai Venäjältä lähtöisin olevia. Neuvostotulkit saattoivat suomensukuisina tuntea sympatiaa suomalaisia kohtaan, mutta samanaikaisesti olla neuvostoliittolaisia patriottoja ideologisen taustansa tai kotipaikkansa puolesta. Suomen puolella toimineilla venäjän kielen taitavilla tulkeilla saattoi puolestaan olla nostalgisia tunteita entistä Venäjää ja ylipäättään venäläisyyttä kohtaan. Samanaikaisesti tulkkeihin ei luotettu nimenomaan heidän etnisen taustansa vuoksi. Kyky ymmärtää vihollista koetaan sodassa uhkaavaksi. Artikkelissa pohditaan myös sitä, miten tulkkien lojaalisuus rakentui näistä ristiriitaisista aineksista ja miten se näkyi heidän toiminnassaan.

Tutkimuksen aineistona toimivat entisten sotavankien muistelmat, koska sotavangit olivat paljon tekemisissä sotatulkkien kanssa ja saattavat mainita heitä spontaanisti omissa muistelmissaan. Tutkimusaineistoa lähestytään muistitietotutkimuksen (*oral history research*) ottein. Kyse on tutkittavien henkilöiden subjektiivisesta totuudesta, siitä, miten he henkilökohtaisesti kokivat historialliset tapahtumat ja miten he elivät ne läpi. Taustaa tapahtumille haetaan historiallisesta tutkimuksesta. Aineistosta poimitaan kaikki suorat ja välilliset viittaukset monikieliseen viestintään ja sotatulkkeihin, haetaan esimerkkejä heidän lojaaliudestaan ja rajankäynnistä etnisyyden ja ideologian välillä, ja rakennetaan tarinalinjoja, jotka edustavat tietynlaista näkökulmaa lojaalisuuskysymyksiin eivätkä pyri olemaan Yleispäteviä.

Suomalaisten ja venäläisten aseveljeys

Suomen autonomian aikana (1809–1917) Venäjän armeijassa palveli tuhansia suomalaissyntyisiä sotilaita, joista jo pelkästään upseereita oli arvioiden mukaan 3 000–4 000 (Partanen & Shikalov 2010, 203). Jotkut joukko-osastot olivat täysin suomenkielisiä, ja niihin kuului varsinaisten suomalaisten lisäksi ilmeisesti myös inkeriläisiä Pietarin ympäristöstä (Partanen & Shikalov 2010, 203). Venäjän kielen taito oli edellytyksenä sotilasuralla etenemiselle (Haavisto 2010, 233). Kaikki suomalaiset sotilaat eivät osanneet venäjää, joten esimerkiksi Henkikaartin suomenmaalaisen rykmentin upseerit joutuivat opiskelemaan suomea, jotta käskyt menisivät perille (Partanen & Shikalov 2010, 206). Sotilaiden koulutuksessa komentokielenä käytettiin venäjää, mutta opetus tapahtui suomeksi tai ruotsiksi (Partanen & Shikalov 2010, 186). Suomen armeijan omat kansalliset joukko-osastot lakkautettiin venäläistämistoimenpiteiden seurauksena 1900-luvun alussa (Partanen & Shikalov 2010, 187).

Työläisten vallankumouksellinen liikehdintä alkoi niin ikään 1900-luvun alussa ja huipentui Venäjän lokakuun vallankumoukseen 1917, jota seurasivat sisällissodat sekä Venäjällä että Suomessa. Molempien taustalla oli luokkayhteiskunnan sisäinen taistelu valkoisten ja punaisten välillä. Suomi kuului Venäjän valtakuntaan aina joulukuulle 1917 saakka, ja suomalaisia asui Venäjällä ja venäläisiä Suomessa. Lisäksi Suomen ja Venäjän välinen raja oli melko väljä aina 1930-luvulle asti ja sen ylittäminen helppoa (Salomaa 1992, 125). Nämä seikat johtivat osaltaan siihen, että suomalaiset ja venäläiset ”harhailivat” rajan molemmin puolin ikään kuin etsien omaa paikkaansa sekä siviilielämässä että sodassa. Niinpä suomalaisia taisteli Venäjän sisällissodassa etupäässä punaisten puolella ja vastaavasti venäläisiä Suomen sisällissodassa pääasiassa niin ikään punaisten puolella (Harjula 2006; Tanskanen 1978). Venäjän sisällissodassa (1918–1920) punaisten puolella taistelleet suomalaiset edustivat niitä suomalaisia, jotka asuivat Venäjällä jo ennestään, lähinnä Pietarissa ja sen ympäristössä, ja suomalaisia, jotka tulivat punapakolaisina Venäjälle Suomen sisällissodan (1918) loppumainingeissa. Arvioiden mukaan puna-armeijassa taisteli noin 6 000–10 000 Suomen alamaista ja saman verran suomalaisia, jotka olivat Venäjän kansalaisia (Harjula 2006, 633). Valkoisten puolella Venäjän sisällissodassa taisteli noin 250 suomalaista, pääasiassa entisiä tsaarin armeijan upseereita, jotka olivat saaneet upseerikoulutuksen autonomian aikana ja tunsivat sympatiaa vanhaa Venäjää kohtaan (Harjula 2006, 241–242). Oma lukunsa oli Pietarin suomalaisista työläisistä koostuva Pietarin suomalainen punakaarti, joka osallistui myös Suomen sisällissotaan (Tanskanen 1978, 84–85).

Suomen sisällissodassa (1918) punaisten puolella taisteluihin osallistui parhaimmillaan 3 800 venäläistä, jotka tulivat pääasiassa Suomessa ennestään olevista venäläisistä maa-joukoista (Tanskanen 1978, 206). Osa oli säännöllisiä joukkoja, osa varta vasten rintamalle komennettuja ja osa vapaaehtoisia (emt.). Venäläisten taistelumoraali oli kuitenkin Aatos Tanskanen tutkimuksen mukaan heikkoa, koska Venäjän oma armeija oli vallankumouksen seurauksena hajoamistilassa, sotilaat olivat kurittomia ja väsyneitä sotaan eikä heitä kiinnostunut taistella Suomen sisäisten asioiden puolesta (emt., 67). Tämän lisäksi suomalaisten punaisten ja venäläisten välillä oli erimielisyyksiä, jopa aseellisia yhteenottoja, jotka johtuivat muun muassa venäläisten taisteluhaluttomuudesta, molemminpuolisista ”kansallisista epäluuloista”, kielivaikeuksista ja palkanmaksuriidoista (emt., 90). Suomen valkoisten palveluksessa oli vain pieni määrä venäläisiä, koska valkoiset eivät luottaneet venäläisiin ja venäläisten palvelukseen otto olisi sotinut valkoisten ”venäläiset pois maasta”-päämäärän kanssa (emt., 112–113). Kaiken kaikkiaan punaiset olivat avoimempia rajat ylittävälle yhteistyölle maailmanvallankumouksen hengessä. Tämän lisäksi suomalaiset punaiset tarvitsivat kipeästi venäläisten ase-, miehistö- ja koulutusapua. On jopa esitetty, että punaiset hävisivät sodan, koska venäläisten apu ei ollut riittävää (emt., 205–208), ja toisaalta, että koko sisällissota olisi voinut jäädä käymättä ilman venäläisten apua (Harjula 2006, 48).

Tulkkeja tarvittiin ainakin sisällissotien aikaisessa ja niiden jälkeisessä sotilaallisessa koulutustoiminnassa. Suomen sisällissodassa punaisten ”amatööriarmeija” (Tanskanen 1978, 207) tarvitsi venäläisten asiantuntemusta ja koulutusapua aseiden käytössä ja strategisessa suunnittelussa. Koulutustoimintaa rajoittivat kuitenkin kielivaikeudet – suomea osaavia venäläisiä oli vähän, tulkit taas eivät aina osanneet teknistä sotilassanastoa (emt., 68). Kouluttajiksi etsittiin niitä venäläisiä, jotka osasivat suomea, esimerkiksi Suomessa asuvia venäläisiä sotilashenkilöitä tai Venäjän armeijan suomensukuista sotilashenkilöitä (ks. emt., 69). Kielivaikeudet johtivat myös siihen, että suomalaiset eivät aina olleet tietoisia venäläisten laatimista taistelusuunnitelmista (emt., 93).

Venäjän puna-armeija oli puolestaan perustamisesta lähtien toiminut kansainvälisen maailmanvallankumouksen hengessä (Salomaa 1992, 91). Pietarissa toimi Kansainvälinen sotakoulu (1918–1926), josta valmistui punaupseereita maailmanvallankumousta toteuttamaan. Eniten kurssilaisia oli Suomesta ja sen jälkeen Virossa, Latviasta ja Liettuasta (emt., 97). Myös koulun johdossa oli suomalaisvahuutta, nimittäin virolaissyntyinen suomea puhuva Aleksander Inno ja Pietarin suomalaisen punakaartin johtohahmot, Rahjan veljekset sekä Kustaa Rovio (emt., 99). Koululla oli suuri määrä tulkkeja, jotka tulkkasivat venäjänkielisen opetuksen muille kielille. Suomalaisten tulkkeina toimivat suomalaiset upseerit, jotka osasivat venäjää ennestään (emt., 100–101). Myös oppikirjallisuutta käännettiin venäjämästä suomeksi (emt., 105). Lähes kaikki suomalaiset punaupseerit menehtyivät sittemmin Stalinin vainoissa vuosina 1935–1938 (emt., 297). Neuvostoliitolle jäi kuitenkin kokemus kansallisen aineksen mobilisoimisesta, jota sitten sovellettiin talvisodassa.

Muuttoliikkeet

Venäjän vallankumousta ja sisällissotia seurasivat puolin ja toisin muuttoliikkeet. Poliittinen ilmapiiri Suomessa itsenäistymisen jälkeen oli ”venäläiset pois maasta” -henkistä väristä – punainen tai valkoinen – riippumatta (Shenshin 2008, 37, 63–64). Venäjän vallankumousta ja neuvostovaltaa pakenevia venäläisiä pakolaisia otettiin siitä huolimatta vastaan vuosina 1917–1922. Enimmillään Suomessa oli vuonna 1922 noin 33 000 pakolaista, joista puolet oli venäläisiä ja puolet inkeriläisiä ja itäkarjalaisia (Nevalainen 1999, 34; Shenshin 2008, 42). Monelle heistä Suomi oli kuitenkin vain läpikulkumaa muualle Eurooppaan. Kaikkiaan vuosina 1917–1939 Suomeen saapui arvioiden mukaan 44 000 pakolaista Venäjältä, joista kaikki eivät kuitenkaan jääneet Suomeen, vaan jatkoivat matkaa eteenpäin tai palasivat kotimaahansa (Nevalainen 1999, 34; Shenshin 2008, 43).

Venäjällä asui vuonna 1917 arvioiden mukaan noin 40 000 suomalaista, joskaan luvussa ei ole otettu huomioon inkerinsuomalaisia ja karjalaisia, jotka olivat Venäjän kansalaisia (Harjula 2006, 627). Venäjän vallankumouksen ja sisällissotien seurauksena venäjänsuomalaisten sosiaalinen koostumus muuttui: Venäjältä lähti vuosina 1918–1924 noin 20 000 suomalaista, ja tilalle tuli ainakin 6 000 suomalaista punapakolaista (Harjula 2006, 244; Takala 2002, 11). Vuoden 1926 väestölaskun mukaan suomalaisia asui Neuvostoliitossa 19 467 ja inkerinsuomalaisia 115 234 eli yhteensä 134 701 suomea puhuvaa kansalaista (Takala 2002, 13). Suomalaisten muutto Venäjälle poliittisista ja taloudellisista syistä jatkui koko 1920-luvun ja 1930-luvun alun. Oman ryhmänsä muodostivat amerikan- ja kanadansuomalaiset, jotka tulivat Neuvostoliittoon paremman elämän toivossa rakentamaan sosialismia. Jotkut lähtivät kuitenkin pettyneinä takaisin Suomeen (Takala 2002, 14–15). Suomalaiset, kuten monet muutkin kansallisuudet Neuvostoliitossa, joutuivat Stalinin vainojen kohteiksi 1930-luvulla. Kymmeniä tuhansia ihmisiä karkotettiin, pidätettiin tai teloitettiin (Musajev 2004, 252–277). Vainojen seurauksena suomenkielisen väestön määrä Venäjällä laski ja oli vuonna 1939 noin 139 100 henkeä (Takala 2010, 26). Saman kohtalon koki suomen kieli, joka oli Neuvosto-Karjalan toinen virallinen kieli venäjän ohella aina vuoteen 1937 asti, minkä jälkeen suomen kielen käyttö kiellettiin kaikissa yhteyksissä (emt., 25). Talvisodan jälkeen suomelle palautettiin virallisen kielen asema (emt., 38). Seuraavaan taulukkoon on koottu suomalaisten ja inkeriläisten määristä Venäjällä vuosina 1917–1939 (taulukko 1).

Taulukko 1. Suomalaisten ja inkeriläisten määrät Venäjällä v. 1917–1939.

vuosi	lukumäärä
1917	40 000 suomalaista
1918-1924	- 20 000 suomalaista lähti Venäjältä + 6000 suomalaista tuli Venäjälle
1926	19 467 suomalaista 115 234 inkerinsuomalaista
1939	139 100 suomenkielistä

Luotettavuus: kahden tulen välissä

Vainoista selviytyneet suomalaiset ja muut suomensukuiset kansat Neuvostoliitossa ja Suomen puolella taas venäläiset maahanmuuttajat muodostivat siten osaltaan sen kielellisen resurssin, jota käytettiin Suomen ja Neuvostoliiton välisissä sodissa tehtävissä, joissa tarvittiin vihollisen kielen taitoa. Sodan aikana jopa vieraan kielen taito herättää epäluottamusta ja epäilyä henkilön yhteyksistä viholliseen puhumattakaan siitä, jos henkilöllä on sama kansallisuus kuin vihollisella, kuten neuvostoarmeijan suomalaisilla tai Suomen armeijan venäläisillä oli (Footitt & Kelly 2012, 26–27). Heitä tarvittiin siitä huolimatta, että heihin ei luotettu.

Talvisodan kynnyksellä Neuvostoliitossa muodostettiin niin kutsuttu Suomen kansanarmeija, jonka tehtävä ei ollut niinkään sotia vaan esittää suomalaisten itsenäisesti muodostamaa ja Suomen kansan vapaata tahtoa toteuttavaa vapautusarmeijaa (Verigin 2009). Jotta kuva olisi ollut totuudenmukainen, kansanarmeijaan mobilisoitiin suomen kieltä taitavia ihmisiä: suomalaisia, inkeriläisiä ja karjalaisia (Musajev 2004, 279–280; Verigin 2009). Suomen kieltä osaavien tarve oli niin suuri, että monet aiemmin vainotut palautettiin armeijaan suoraan vankiloista (Salomaa 1992, 330; Verigin 2009, 9). Joulukuussa 1939 kansanarmeijan noin 18 000 miehen vahvuudesta noin 12 000 oli (inkerin)suomalaisia ja noin 5 000 karjalaisia (Musajev 2004, 280). Kaikki korkeimmat virat kansanarmeijassa olivat kuitenkin venäläisten käsissä. Venäläisille komentajille yritettiin opettaa suomea mutta ilmeisesti heikoin tuloksin (Verigin 2009, 15). Oli myös tuplamiehitystapauksia, jolloin samassa virassa oli sekä suomalainen että häntä valvova venäläinen (Verigin 2009, 8). Talvisodan veteraani neuvostosuomalainen Toivo Kattonen (2006) muistelee, että kun hän toimi satunnaisesti tulkkina sotavankien kuulusteluissa, toinen tulkki valvoi, välittikö hän viestin oikein. Talvisodan loputtua Suomen kansanarmeija hajotettiin ja sen pohjalta muodostettiin divisioona 71, joka koostui 80 % suomalaisista, karjalaisista ja vepsäläisistä (Musajev 2004, 281).

Jatkosodan alussa Neuvosto-Karjalan armeijaan mobilisoitiin ainakin 24 000 karjalaista, suomalaista ja vepsäläistä (Musajev 2004, 291), toisin sanoen suomensukuisia ja usein suomen kielen taitoisia sotilaita. Näin ollen Neuvostoliitolla ei ollut tulkeista pulaa (Manelius 1993, 29). Suomalaisten sotavankien muistelmien perusteella Neuvostoliitossa ”[tulkkeina] toimivat pääasiassa täysin suomalaista syntyperää olevat ja virheetöntä äidinkieltään käyttäneet alemmat upseerit” (Hiltunen 1989, 61). Joukossa oli todennäköisesti Suomen sisällissodan jälkeen ja 1930-luvun alussa Neuvostoliittoon muuttaneita suomalaisia (Hiltunen 1989, 44; Manelius 1993, 11–12).

Jatkosodan puhjettua suomalaisia (mukaan lukien inkeriläisiä) pidettiin saksalaisten ohella epäluotettavina kansallisuuksina, jotka saattoivat toimia vihollisen hyväksi, minkä seuraukse-

na Leningradin alueelta oli päätetty siirtää (”evakuoida”) suomalaisia ja saksalaisia Siperiaan ja Kazakstaniin (Musajev 2004, 285–291). Vuoden 1942 tietojen mukaan Leningradista ja Leningradin alueelta oli siirretty yhteensä 58 210 suomalaista ja saksalaista (enemmistö oli kuitenkin suomalaisia) (emt., 290–291). Puna-armeijan 3. huhtikuuta 1942 antaman käskyn mukaan armeijasta tuli poistaa kaikki epäluotettavien kansallisuuksien edustajat, kuten suomalaiset, saksalaiset ja puolalaiset, ja lähettää heidät selustaan työjoukkoihin sisäasiain kansankomissariaatin NKVD:n alaisuuteen (Musajev 2004, 293). Tästä huolimatta kaikki komentajat eivät noudattaneet kyseistä käskyä, vaan jotkut suomalaiset jatkoivat palvelua rintamalla ja jotkut huoltojoukoissa (Musajev 2004, 293). Tätä nykyä on vaikea saada tarkkoja lukuja siitä, kuinka paljon suomalaisia lopulta palveli puna-armeijassa jatkosodan aikana, vaikka puna-armeijassa kansallisuus kirjattiinkin Yleensä ylös. Venäjän puolustusministeriön sota-arkistosta (TsAMO) on löytynyt luettelo Karjalan rintamaan joukko-osastojen upseereista, joiden kansallisuus on suomalainen (28.8.1944). Luettelossa on 58 henkeä, ja kyseessä ovat siis pelkästään maavoimien upseerit (mukana ei ole poliittisten osastojen upseereita). Joukosta 11 henkeä on sotatulkkinimikkeellä.

Sotien alla Suomen venäläisväestö oli noin 15 000 henkeä, ja heistä noin 600–700 osallistui talvi- ja jatkosotaan (Shenshin 2008, 43; Simola 2015). Kieli- ja kulttuurituntemuksensa ansiosta moni heistä toimi sodanaikana erilaisissa viestintätehtävissä, kuten radiotiedustelussa, viholliselle suunnatussa propagandatyössä ja sotavankien kuulusteluissa. Monia emigrantitaitaustaisia venäläisiä värvättiin myös tiedustelutehtäviin ja/tai kouluttamaan vakoojia sotavangeista (Shenshin 2008, 43; Simola 2015; ks. myös Porvali 2012). Suomen tiedustelussa palveli paljon Venäjältä lähtöisin olevia ihmisiä, venäläisiä, karjalaisia, inkerinsuomalaisia, koska he tunsivat venäjän kielen, maan tavat ja kulttuurin (Laidinen & Verigin 2013, 78–81). Sodan absurdi asetelma kulminoitui siinä, kun Suomen tiedustelun tulkki, venäläinen Igor Vahros (sittemmin kuuluisa venäjän kielen ja kirjallisuuden professori) kuulusteli sotavangiksi jäänyttä suomalaista kommunistia (Vahroksen päiväkirjamerkintä 9.7.1941 Porvalin 2012, 54 mukaan; kuulustelun sisällöstä ei sanota mitään). Vaikka venäläiset emigrantit palvelivat Suomen armeijassa, heidän lojaalisuuttaan epäiltiin, ja he olivat päämajan valvontaosaston tarkkailussa (Nevalainen 1999, 196).

Venäläisten lisäksi Suomen armeijassa palveli suomensukuaisia heimosotilaita, jotka olivat joko Venäjältä tulleita pakolaisia, suomalaisten sotavangeiksi jääneitä tai puna-armeijasta loikanneita sotilaita. Heistäkin osaa käytettiin tehtävissä, joissa tarvittiin venäjän kielen taitoa (Nevalainen 1999, 195–196). Suomen puolella yritettiin propagandakeinoin houkutella heimoveljiä vaihtamaan puolta vedoten nimenomaan etniseen tekijään (Musajev 2004, 291). Samanaikaisesti Suomen Valtiollinen poliisi ei pitänyt heimosiirtolaisia poliittisesti täysin luotettavina (emt., 300). Myös heimopataljoona 3 ei koko olemassaolonsa aikana nauttinut suomalaisen päällystön täyttä luottamusta, ja jotkut sen sotilaita loikkasivatkin takaisin puna-armeijan puolelle (Verigin 2016, 57). Moni vaihtoi puolta henkensä pitimiksi eikä niinkään ideologisista tai etnisistä syistä (emt., 105). Etninen tausta vaikutti kuitenkin siihen, miten muut asemoivat kyseisen henkilön sodan aikana.

Sotatilanne on totaalisen epäilyn aikaa. Jo ennen sotia suomea ja venäjää taitavien ihmisten jatkuva liikkuminen rajan yli, erityisesti 1920- ja 1930-luvuilla, loi suotuisat olosuhteet molempien maiden tiedustelutoiminnalle (Kilin 1999, 11). Suomessa epäiltiin, että venäläisemigranttien joukkoon soluttautuu vakoojia, kuten joskus tapahtuikin (Leitzinger 2016, 64–67). Oli jopa sanonta ”kun kolme ryssää kokoontuu, yksi niistä on agentti” (Musajev 2017). Neuvostoliitossa taas kaikkia ulkomaalaisia tai ulkomailta palanneita pidettiin lähtö-

kohtaisesti agenteina (Laidinen & Verigin 2013, 189). Jatkosodan aikana agenteja yritettiin värvätä sotavankien keskuudesta niin Suomessa kuin Neuvostoliitossakin (Porvali 2010; Frolov 2009, 413–417).

Hybridihenkilöiden rajankäynti ja oman paikan hakeminen jatkui myös sodan aikana. Jotkut kahden identiteetin rajalla eläneet ehtivät sotia ja olla vangittuna sekä Neuvostoliiton että Suomen puolella. Entinen sotavanki Martti Helminen (1992) muistelee, että matkalla neuvostoliittolaiselle sotavankileirille hän tapasi inkeriläisen miehen, joka oli alun perin ollut puna-armeijan upseeri, joutunut suomalaisten vangiksi, liittynyt Suomen heimopataljoonaan ja nyt joutunut venäläisten sotavangiksi. Myös entinen sotavanki Risto Kiiskilä (2012) muistelee, kuinka heimoveljet toimivat tulkkeina sotavankileirillä Neuvostoliitossa. Kujamäki (2015, 234–235) kertoo puolestaan tutkimuksessaan inkeriläisestä Aleksanteri Liskista, joka jäi suomalaisten vangiksi ja toimi tulkkina suomalaisten vartijoiden ja venäläisten sotavankien välillä sotavankileirillä Suomen Lapissa.

Juuri ne henkilöt, jotka elivät kahden kulttuurin rajalla ja tunsivat molemmat kulttuurit, siis venäläiset emigrantit Suomessa ja suomensukuiset kansat Neuvostoliitossa, olivat kahden tulen välissä. Venäläiset emigrantit sotivat Suomen puolella neuvostovaltaa vastaan, ja silti heihin kohdistui epäilyjä. Neuvostoliitossa taas heitä pidettiin lähtökohtaisesti maanpettureina (Frolov 2009, 362). Neuvostoliiton suomensukuiset kansat olivat suomalaisten heimoveljiä, mutta suomalaisten näkökulmasta ideologisesti väärällä puolella ja siksi epäilyksenalaisia. Neuvostoliittolaisten silmissä he olivat taas epäluotettavia etnisyytensä vuoksi. Osa Suomen armeijassa palvelleista venäläisistä emigranteista ja heimosotilaista koki kovan kohtalon sodan jälkeen, kun Neuvostoliiton vaatimuksesta heidät luovutettiin Neuvostoliitolle: siellä he saivat maanpettureina kovat tuomiot (Kauppala 2011, 38–56). Erityisesti henkilöt, jotka olivat toimineet suomalaisten tulkkeina, saivat Neuvostoliitossa ankarat tuomiot, koska he olivat tehneet yhteistyötä vihollisen kanssa (emt., 92, 365). Niin sanotussa Leinon listassa, joka sisälsi nimet Neuvostoliiton luovutettaviksi vaatimista venäläisemigranteista, ainakin yhdeksän 21:stä oli toiminut sodan aikana tulkkeina tai muissa viestintätehtävissä (emt., 38–39; Shenshin 2008, 44–45).

Jaettu ja jakautunut lojaliteetti

Catherine Baker ja Simona Tobia (2012) käyttävät käsitteitä *shared loyalty* ja *divided loyalty*, joista ensimmäinen viittaa yhteiseen jaettuun lojaliteettiin yhteistä vihollista vastaan, kuten liittolaisten tapauksessa toisen maailmansodan aikana. Jälkimmäinen viittaa puolestaan tilanteeseen, jossa henkilön lojaalisuus jakautuu lojaaliuteen omaa etnistä ryhmää kohtaan ja lojaaliuteen niitä asevoimia kohtaan, joiden palveluksessa hän on, kuten esimerkiksi Naton joukoille 1990-luvulla töitä tehneiden bosnialaisten tulkkien tapauksessa. Armeijassa lojaalisuus ymmärretään pikemmin ensimmäisen merkityksen mukaan eli lojaaliutena omaa joukkuetta kohtaan, omia asetovereita kohtaan, yhtenäisyytenä ja yhteenkuuluvuutena (Snellman 2016, 271).

Hybridihenkilöiden hämärtynyt kuulumisen tunne voi aiheuttaa sen, että he tuntevat eritasoisesti lojaaliutta sodan molempia osapuolia kohtaan eli heidän lojaaliuteensa on jakautunutta. He voivat tuntea sympatiaa sodan vastapuolella taistelevia samaa etnistä alkuperää olevia ”heimoveljiä” kohtaan, mutta olla samaan aikaan ideologisesti lojaaleja omalle valtiolle, jonka puolesta taistelevat. Hybridihenkilön olemusta on hyvin kuvannut eräs suomalainen sotavanki puhuessaan Neuvostoliiton suomalaisesta Armas Äikiästä, joka

oli Suomeen suunnatun radiopropagandan mestari: ”ettei sittenkin olisi retiisi koko mies. Kuori on helvetin punainen. Mutta sisusta voi olla ... ellei nyt sentään valkoinen, niin ainakin suomalainen” (Sariola 1970, 240).

Entisten suomalaisten sotavankien muistelmista saa usein lukea, kuinka joku suomen-sukuinen neuvostosotilas tunsi sympatiaa suomalaisia sotavankeja kohtaan. Alla on koottu esimerkkejä entisten sotavankien muistelmista, jotka kuvastavat etnisyyteen perustuvan lojaaliuden ilmentymiä:

Kapteeni tunsi sympatiaa meitä kohtaan, olihan hän suomalainen, vaikka väärällä puolella (Ala-Nissilä 1996).

Tulkkina oli neuvostoarmeijan kersantti Järvinen, joka oli amerikansuomalainen poika. Kerroin hänelle, että minä olin kanadansuomalaisen poika. Tämä lähensi meitä niin, että voisi sanoa veren olleen vettä sakeampaa. Sain häneltä hiukan ylimääräistä huolenpitoa ja hiukan enemmän ruokaa (Alava 2003, 96).

Kääntäessään kuulusteluissa vastauksia hän [inkeriläinen Lempi Kauppinen – S.P.] koetti aina tulkita kaiken parhain päin. Samaa maata oli muuan toinen naistulkki, jolta Kuittu kerran kahden kesken oltaessa kysäisi:

– Miltä tuntuu kuulustella omia heimoveljiä?

– Niin kuin puukolla pistäisi, nainen vastasi hiljaa (Sariola 1970, 168).

Tämä ei kuitenkaan estänyt ystävälliseksi ja myönteiseksi kuvattua Lempi Kauppista menemästä valittamaan vartijalle, kun suomalaiset sotavangit alkoivat laulaa patrioottista laulua (Sariola 1970, 168) – ideologia painoi tässä tapauksessa etnisyyttä enemmän.

Mielenkiintoista on myös, miten hybridihenkilöt asettivat itsensä *me* ja *he* -akselille tietyissä tilanteissa: *me* olemme suomalaisia ja *he* ovat ryssiä. Tulkki, joka oli 1930-luvun alussa loikannut isänsä kanssa Sallasta Neuvostoliittoon, neuvoi suomalaista sotavankia Teuvo Alavaa: ”tiedä vähemmän, niin kysyvät vähemmän, sillä ryssät ovat sellaisia” (Alava 2003, 89). Neuvostokomissaari Lesonen, joka toimi Tšerepovetsin sotavankileirillä, vastasi suomalaisten sotavankien esittämään kysymykseen missä tämän puukko oli: ”ryssät perkeleet varastivat sen” (Halme 1985).

Komissaari Lesosen nimi nousee esiin usean entisen sotavangin muistelmissa. Hän oli ilmeisesti Uhtualta kotoisin, ja hänen tehtävänsä sotavankileirillä oli suomalaisvankien ideologinen valistus. Lesonen herätti ristiriitaisia tunteita vangeissa, mikä johtunee siitä, että hän koki itsekin ristiriitaisia tunteita kommunistina ja suomensukuisena. Entinen sotavanki Erik J. Halme (1985) toteaa Lesosesta näin:

Siinäkin pirussa oli jotain kansallisylypeyttä kun luuli, että puolikuolleet miehet pystyvät samaan kuin kunnolla syötetyt sakemannit. Heidän politrukkinsa oli paljon järkevempi. Lesonen oli, niin komissaari kuin olikin, melkoisen tyhmä uhtualainen torpanpoika, täysi tomppeli. Jukka [eräs sotavanki – S.P.] puhui Venäjääkin paremmin. (...) Lesosen kannanottoja joutui joskus ihmettelemään. Sillä miehellä oli monta mieltä. Toisinaan raivosi vaahto suussa ja oli aikoja jolloin oli niin hyvää pataa (Halme 1985, oikeinkirjoitus vastaa alkuperäistä).

Jaakko Summasen (1979) muistot komissaari Lesosesta ovat myönteisemmät kuin Halmeen (1985). Summasen (1979, 157) mukaan ”Lesonen pyrki pitämään huolta suomalaisvangeista, kierteli parakeissa, neuvoi ja ohjaili”. Kun sotavangit olivat käyneet kaalivarkaissa, heitä kuulusteltiin tarkoituksena selvittää varkaat. Lesonen yritti antaa merkkiä, ettei kannata tunnustaa. Summanen (1979, 165) toteaa Lesosesta, että ”[niin] kova kuin hänen asemansa olikin, hänellä silti oli sydän paikallaan.”

Etnisyys ei ole kuitenkaan aina lojaaliutta määrittelevä tekijä, vaan ideologia voi välillä kääntää ihmisen ja saada hänet jopa kieltämään oman etnisen taustansa. Entinen sotavanki Tauno Syrjälä muistelee, että eräällä sotavankileirillä sotavangit kysyivät suomea puhuvilta neuvostoliittolaisilta naisluutnanteilta olivatko nämä suomalaisia, mihin nämä vastasivat: ”Olimme joskus suomalaisia.” ”Ja mitä te nyt sitten olette?” ”Olemme kommunisteja” (Sariola 1970, 174–175). Joidenkin usko kommunismiin oli jopa vahvistunut sodan aikana. Neuvostoliittoon lapsena muuttanut kanadansuomalainen Kalle Ranta muistelee:

Henkilökohtainen uskoni neuvostokansan voittoon tässä sodassa fasismia vastaan sekä lapsesta pitäen päähäni pöntettyyn kommunistiseen aatteeseen ilmeni vielä siinä, että jätin näinä sodan kaikkein vaikeimpina päivinä anomuksen Neuvostoliiton kommunistiseen puolueeseen liittymisestä (Ranta 2000, 150).

Kaikki neuvostosuomalaiset eivät suinkaan olleet myötätuntoisia omia kohtaan vaan päinvastoin. Paavo Lampi muistelee, että ”kaikkein keljuimpia olivat ne (kuulustelijat), jotka olivat entisiä suomalaisia ja jotka olivat nyt ehkä poliittisista syistä nousseet jopa punaupseereiksi saakka” (Malmi 2001, 87). Ei ollut harvinaista, että nimenomaan suomalaista syntyperää oleva kuulustelija pahoinpiteli suomalaisia sotavangeja. Ehkä se oli sisällissodan revanssia tai he yrittivät siten osoittaa lojaaliutta neuvostovaltaa kohtaan. Timo Malmin tutkimuksessa moni sotavanki on kertonut, että ”omia sai usein pelätä enemmän kuin muita” (2001, 10). Sotavangit joutuivat suodattamaan omia sanomisiaan, koska heidän keskuudessaan oli ilmi-antajia. Neuvostoliiton vastaisista puheista saattoi joutua ”fasistiparakkiin”, joka oli maahan kaivettu kuoppa (Alava 2003, 100–101). Neuvostomyönteisiä vankeja, kommunisteja ja ”antifasisteja” nostettiin taas muiden vankien yläpuolelle, ja heillä oli tuomarivalta muihin nähden (Summanen 1979, 184).

Lojaaliutta omia kohtaan ilmentyi myös venäläisemigranttien keskuudessa, vaikka he muuten olivatkin neuvostovastaisia. He yrittivät kerätä avustuksia ja lahjoituksia Suomessa oleville neuvostovangeille (Frolov 2009, 363; Kanninen 1988). Esimerkiksi entiset neuvostovangit muistelivat lämmöllä Kokkolassa olleen sotavankisairaalan lääkäriä, venäläisemigrantti Nikolai Tšernyhia ja tämän vaimoa, jotka huolehtivat paitsi sotavankien fyysisestä myös heidän henkisestä terveydestään: sairaalaan toimitettiin kirjoja ja soittimia sotavankien viihdyttämiseksi (Frolov 2009, 306, 410). Emigrantit tekivät myös ideologista työtä vankien keskuudessa ja yrittivät saada heidät olemaan palaamatta Neuvostoliittoon (emt., 380–381). Kenraali Vlasovin vapautusarmeijan edustajat yrittivät saada neuvostovangeja liittymään taisteluun kommunismia vastaan vaikka ilmeisesti heikoin tuloksin (Aleksandrov 2008, 53; Frolov 2009, 430–431). Vaikka Suomessa ideologinen työ neuvostovankien keskuudessa ei ehkä tuottanut merkittävää tulosta, kaiken kaikkiaan natsi-Saksan armeijassa Neuvostoliittoa vastaan taisteli arvioiden mukaan 1,1–1,2 miljoonaa neuvostokansalaista, jotka eivät vastustaneet Venäjää vaan Stalinin hallintoa (Aleksandrov 2008, 44).

“Don’t shoot the messenger”

Käännöspiireissä tunnetaan italialaista sanontaa *traduttore, traditore*, joka liittyy kääntäjän oletettuun epäuskollisuuteen lähdetekstille. Sodan aikana kääntäjien ja tulkkien uskollisuutta epäillään sitä suuremmalla syyllä, koska kyseisillä henkilöillä on Yleensä yhteydet sodan molempiin osapuoliin. Heitä epäillään, mutta heitä tarvitaan (vrt. Baker 2010, 204). Tulkkien luotettavuus ja lojaalius ovat sotatulkkauksen tutkimuksen toistuva teema, joka nousee aina esiin konfliktin ajasta ja paikasta riippumatta (ks. Baker 2010; Kujamäki 2015; Probirskaja 2016a; Snellman 2016; Takeda 2009). Historiantutkimuksessa pidetään jokaista konfliktia yksilöllisenä kontekstisidonnaisena tapahtumana, kun taas kääntämisen tutkimuksessa pyritään Yleensä Yleistykseen (Footitt 2012, 218–219). Ratkaisuksi tähän tieteidenväliseen ristiriitaan tarjotaan lähestymistapaa, jossa seurataan kielten roolia tietyssä historiallisessa viitekehyyksessä, esimerkiksi miten vieraiden kielten tarve sijoittuu kronologisesti tai organisatorisesti sotilaalliseen toimintaan, ja sitten kontekstualisoidaan kääntäjät ja tulkit osaksi sotilaallista kielimaisemaa ja pohditaan heidän roolejaan suhteessa käännöstieteellisiin paradigmoihin, esimerkiksi suhteessa kääntäjän ja tulkin oletettuun puolueettomuuteen (Footitt 2012). Tässä artikkelissa historiallisena viitekehyyksenä on toiminut Suomen ja Venäjän väliset suhteet sotilaallisessa toiminnassa: yhteistoiminnasta yhteentörmäykseen. Suomen ja venäjän kielen käyttöä sotilaallisessa toiminnassa on seurattu saatavilla olevista historiantutkimuksen lähteistä. Sotilaallisessa yhteistoiminnassa autonomian ja sisällissotien aikana suomea ja venäjää käytettiin rinnakkain lähinnä komentokielenä ja koulutustoiminnassa. Talvi- ja jatkosodan aikana sotatulkkaus oli erottamaton osa sotavankien kuulustelua, tiedustelutoimintaa ja propagandatyötä, ja sotatulkeiksi päätyivät lähinnä henkilöt, joiden etninen tausta löytyi rintaman vastakkaiselta puolelta.

Sotatulkkeja on vaikea pitää neutraaleina, puolueettomina tahoina, jotka vain tulkaavat kahden osapuolen välillä, koska he väistämättä palvelevat sodan jompaakumpaa osapuolta ja heiltä odotetaan lojaaliutta nimenomaan tälle osapuolelle (Snellman 2016), vaikka he mahdollistavat molemminpuolisen kommunikaation. Toisaalta tulkkien arvo saattaa olla juuri heidän jakautuneessa lojaalisuudessaan, koska he pystyvät näkemään asiat kummankin osapuolen näkökulmasta. Hybridihenkilöt, joilla on siteitä sodan molempiin osapuoliin, saattavat vaihtelevasti tuntea lojaaliutta sodan molempia osapuolia kohtaan, sekä vastapuolella taistelevia samaa etnistä syntyperää olevia sotilaita kohtaan että omaa armeijaa kohtaan. Samanaikaisesti heidän etninen taustansa tai lähtömaansa herättää epäilyä sekä omassa että vieraassa armeijassa. Myös nykytulkit kokevat samoja asioita ja ovat samoin kahden tulen välissä. Esimerkiksi kansainväliset joukot Irakissa ja Afganistanissa palkkaavat tulkeiksi paikallisia henkilöitä, joiden uskollisuutta kuitenkin epäillään. Samanaikaisesti paikallisten tulkkien henki on uhattuna: muu paikallinen väestö saattaa pitää heitä pettureina ja käytyreinä, koska he tekevät työtä ulkomaisille sotajoukoille. (Baker 2010; Moser-Mercer 2015; Snellman 2014.) Kansainvälinen järjestö RedT² ajaa erityisesti konfliktialueilla toimivien kääntäjien ja tulkkien oikeuksia ja yrittää saada heille samanlaista kansainvälistä suojaa kuin mitä journalistit nauttivat konfliktialueilla. Suomen armeijassa omiin maahanmuuttajataustaisiin sotilaisiin, jotka hekin toimivat joskus tulkkeina, ei tutkimusten mukaan kohdistu lojaaliuspäilyjä yksittäistapauksia lukuun ottamatta (Ekholm 2012; Snellman 2014).

Sotatulkkien tutkiminen tuskin tuo lisätietoa sodankulkuun sinänsä, mutta se tuo näkyviin ne rakennuspalikat, joiden varaan sota on rakentunut, lisätietoa sodan infrastruktuurista, viollisten välisistä kohtaamisista, sodan vaikutuksesta hybridihenkilöiden elämään ja heidän

sisäisistä ristiriidoistaan sodan myllerryksessä. Sodanaikainen tiedustelu, propagandatyö ja toiminta miehitetyillä alueilla nojautui pitkälti hybridihenkilöiden varaan. Sotatulkkien tutkiminen tuo myös esille sodan monikulttuurisen hybridiluonteen mustavalkoisen, kansalliseskeisen *suomalaiset vastaan venäläiset* -asetelman sijaan. Jatkossa tarvitaan lisätietoa sotatulkkien toiminnasta ruohonjuuritasolla. Avainasemassa tässä on edelleen muistelmakirjallisuus, koska arkistoaineistosta on haastavaa löytää arkitilanteiden kuvauksia. Myös vertailu nykyajan konflikteihin ja hybridihenkilöiden asemaan nykyarmeijoissa ansaitsisi oman tutkimuksen.

Viitteet

- 1 Tutkimushankkeen kotisivut: <http://translationinww2infin.wordpress.com/>
- 2 <http://www.red-t.org/>

Lähteet

- Ala-Nissilä, Pentti (1996), Sotavankien muistelmia. <http://www.klubi.fi/sotavangit/>.
- Alava, Teuvo (2003), Sotavangin kertomus. – *Rukiver! Suomalaiset sotavangit Neuvostoliitossa*. Toim. Teuvo Alava, Dmitri Frolov & Reijo Nikkilä. Helsinki: Edita, 78–108.
- Aleksandrov, Kirill (2008), Suomi ja Stalinin venäläiset vastustajat: toisen maailmansodan tuntemattomat tapaukset. – *Sotavangit ja internoidut*. Toim. Lars Westerlund. Kansallisarkiston artikkelikirja, 44–62.
- Andres, Dörte, Richter, Julia & Schippel, Larisa (Hg.) (2016), *Translation und "Drittes Reich"*. Berlin: Frank & Timme.
- Baker, Catherine & Tobia, Simona (2012), Being an Interpreter in Conflict. – *Languages at War: Policies and Practices of Language Contacts in Conflict*. Eds. Hilary Footitt & Michael Kelly. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 201–221.
- Baker, Mona (2010), Interpreters and Translators in the War Zone: Narrated and Narrators. – *The Translator* 16:2, 197–222.
- Eklholm, Elina (2012), *Eri tausta, sama tahti – monimuotoisuus puolustusvoimissa*. <http://puolustusvoimat.fi/asiointi/aineistot/julkaisut-ja-esitteet>.
- Footitt, Hilary (2012), Incorporating Languages into Histories of War: A Research Journey. – *Translation Studies* 5:2, 217–231.
- Footitt, Hilary & Kelly, Michael (Eds.) (2012), *Languages at War: Policies and Practices of Language Contacts in Conflict*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Frolov, Dmitri (2009), *Sovetsko-finski plen 1939–1944 gg*. Sankt-Peterburg: Aleteija.
- Guo, Ting (2016), *Surviving in Violent Conflicts. Chinese Interpreters in the Second Sino-Japanese War 1931–1945*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Haavisto, Lauri (2010), Suomalaiset upseerit Venäjän armeijassa. – *Suomalainen sotilas hakkapeliitasta tarkk'ampujaan*. Toim. Jukka Partanen. Helsinki: Weilin & Göös, 233–241.

- Halme, Erik J. (1985), Sotavankien muistelmia. <http://www.klubi.fi/sotavangit/>.
- Harjula, Mirko (2006), *Suomalaiset Venäjän sisällissodassa 1917–1922*. Helsinki: SKS.
- Helminen, Martti (1992), Sotavankien muistelmia. <http://www.klubi.fi/sotavangit/>.
- Hiltunen, Reino (1989), Sotavankien tie terveystarkastuksen valossa. – *Muistatko... Sotavangit r.y. 1969–1989*. Toim. Teuvo Alava, Reino Hiltunen & Antti Juutilainen. Jyväskylä: Gummerus, 22–98.
- Inghilleri, Moira & Harding, Sue-Ann (Eds.) (2010), *Translation and Violent Conflict*. Special Issue of *The Translator* 16:2.
- Jones, Ian & Askew, Louise (2014), *Meeting the Language Challenges of NATO Operations*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Kanninen, Ermei (1988), Venäläiset emigrantit Suomen neuvostoliittolaisia sotavankeja avustamassa. – *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 7, 144–151.
- Karjalan rintamaan joukko-osastojen upseerit, joiden kansallisuus on suomalainen. 28.8.1944. Tsentralnyi Arhiv Ministerstva Oborony (TsAMO), f. 214 Karjalan rintamaa, op. 1476, d. 110, l. 175–176.
- Kattonen, Toivo (2006), Bair Irinšejevin tekemä haastattelu. <https://iremember.ru/memoirs/pulemetchiki/kattonen-toivo-matveevich/>.
- Kauppala, Pekka (2011), *Pahu vankileirien teille*. Juva: Gummerus.
- Kiiskilä, Risto (2012), Haastattelu 6/2012.
- Kilin, Juri (1999), *Karelija v politike Sovetskogo gosudarstva 1920–1941*. Doktorskaja dissertatsija. Petrozavodski gosudarstvennyi universitet.
- Kujamäki, Pekka (2015), A Friend and a Foe? Interpreters in WWII in Finland and Norway Embodying Frontiers. – *Rajojen dynamiikkaa*. Toim. Daniel Rellstab & Nestori Siponkoski. Vaasa: VAKKI Publications 4, 229–238.
- Kujamäki, Pekka & Paloposki, Outi (2015), ”Sujuvasti suomesta saksaan kääntävä konekirjoittajatar saa paikan heti.” Historian näkökulma kääntäjäyteen ammattina tai tehtävänä. – *Virittäjä* 3, 342–371.
- Laidinen, Einar & Verigin, Sergei (2013), *Finskaja razvedka protiv Sovetskoi Rossii*. Petrozavodsk: Verso.
- Leitzinger, Antero (2016), Venäläisten muutto Suomeen kautta aikojen. – *Venäjänkieliset Suomessa – Huomisen suomalaiset*. Toim. Arno Tanner & Ismo Söderling. Siirtolaisinstituutti. Julkaisuja 3, 41–75.
- Malmi, Timo (2001), *Suomalaiset sotavangit Neuvostoliitossa 1941–1944: Miehet kertovat*. Jyväskylä: Atena.
- Manelius, Jari (1993), *Joukkojen suorittama sotavankien kuulustelu Suomessa ja Neuvostoliitossa toisen maailmansodan aikana*. Diplomityö. Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Moser-Mercer, Barbara (2015), Interpreting in Conflict Zones. – *The Routledge Handbook of Interpreting*. Eds. Holly Mikkelsen & Renée Jourdenais. London: Routledge, 302–316.
- Musajev, Vadim (2004), *Politišeskaja istorija Ingermanlandii v kontse XIX–XX veke*. Sankt-Peterburg: Nestor-Istorija.
- Musajev, Vadim (2017), Venäläisten emigranttien poliittinen aktiivisuus Suomessa 1920-luvulla. (Esitelmä venäjäksi) – *Venäjä ja Pohjois-Euroopan maat: vallankumoukset ja sodat Venäjän ja Pohjois-Euroopan historiassa*. VI Kansainvälinen konferenssi, Venäjän tiede- ja kulttuurikeskus, Helsinki, 3.–5.4.2017.
- Nevalainen, Pekka (1999), *Viskoi kuin Luoja kerjäläistä. Venäjän pakolaiset Suomessa 1917–1939*. Helsinki: SKS.
- Partanen, Jukka & Shikalov, Yury (2010), Suomen armeija ja aseet autonomian kaudella. Suomalaiset osana keisarin armeijaa. – *Suomalainen sotilas hakkapeliitasta tarkk’ampujaan*. Toim. Jukka Partanen. Helsinki: Weilin&Göös, 176–232.
- Porvali, Mikko (2010), *Vakoojakoulu: Päämajan asiamieskoulutus jatkosodassa*. Jyväskylä: Atena.
- Porvali, Mikko (2012), *Salainen tiedustelija: Suomalaisen vakoojaupseerin kirjeet 1940–44*. Jyväskylä: Atena.
- Probirskaja, Svetlana (2009), *Rajankäyntiä: Suomen ja Venäjän kahdenväliset valtiosopimukset käännöstieteellisen avainsana-analyysin valossa*. Acta Universitatis Tamperensis 1389, Tampere University Press.
- Probirskaja, Svetlana (2016a), Between Ideology and Ethnicity: Soviet Intermediaries in Military Conflicts between the Soviet Union and Finland. – *Translation und Drittes Reich*. Dörte Andres, Julia Richter & Larisa Schippel (Hg.). Berlin: Frank & Timme, 199–220.
- Probirskaja, Svetlana (2016b), How Do Interpreters Become Heroes? Narratives on Soviet/Russian

- Military Interpreters. – *Linguistica Antverpiensia, New Series: Themes in Translation Studies* 15, 205–226.
- Pym, Anthony (2001), Against Praise of Hybridity. – *Across Languages and Cultures* 2:2, 195–206.
- Ranta, Kalle (2000), *Arpi korvassa ja sydämässä*. Porvoo: WSOY.
- Salama-Carr, Myriam (Ed.) (2007), *Translating and Interpreting Conflict*. Amsterdam: Rodopi.
- Salomaa, Markku (1992), *Punaupseerit*. Porvoo: WSOY.
- Sariola, Mauri (1970), *Armeija piikkilankojen takana*. Jyväskylä: Gummerus.
- Shenshin, Veronica (2008), *Venäläiset ja venäläinen kulttuuri Suomessa*. Raportti. Aleksanteri-instituutti, Helsingin yliopisto.
- Simola, Seppo (2015), *Hyvät hevostmiehet ja tiedustelevat emigrantit*. – *Reserviläinen* 8, 12–13.
- Smith, Keri I. Iyall (2008), Hybrid Identities: Theoretical Examinations. – *Hybrid Identities. Theoretical and Empirical Examinations*. Eds. Keri I. Iyall Smith & Patricia Leavy. Leiden: Brill, 3–11.
- Snellman, Pekka (2014), *The Agency of Military Interpreters in Finnish Crisis Management Operations*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Snellman, Pekka (2016), Constraints on and Dimensions of Military Interpreter Neutrality. – *Linguistica Antverpiensia, New Series: Themes in Translation Studies* 15, 260–281.
- Summanen, Jaakko (1979), *Sotavanki*. Jyväskylä: Gummerus.
- Syrjänen, Niina (2014), Translation Culture in the Military: Russian-speakers in the Finnish Land Forces during the Second World War. – *New Horizons in Translation Research and Education 2*. Eds. Tamara Juznic, Kaisa Koskinen & Nike Pokorn. Joensuu: University of Eastern Finland, 90–107.
- Takala, Irina (2002), *Finny v Karelii i v Rossii: Istorija vozniknovenija i gibeli diasporj*. Sankt-Peterburg: Žurnal Neva.
- Takala, Irina (2010), Finski jazyk v Karelii: istorija i sudba. – *Rossijskije finny: vtšera, segodnja, zavtra*. Jevgeni Klementjev (sost.). Petrozavodsk: Karelski nautšnyi tsentr RAN, 24–41.
- Takeda, Kayoko (2009), War and Interpreters. – *Across Languages and Cultures* 10:1, 49–62.
- Tanskanen, Aatos (1978), *Venäläiset Suomen sisällissodassa vuonna 1918*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Tryuk, Małgorzata (2016), Interpreting and Translating in Nazi Concentration Camps during World War II. – *Linguistica Antverpiensia, New Series: Themes in Translation Studies* 15, 121–141.
- Verigin, Sergei (2009), Formirovanije i bojevyje deistvija Finskoj narodnoj armii v Sovetsko-finljandskoj (Zimnei) voine 1939–1940 godov. – *Utšonyje zapiski Petrozavodskogo gosudarstvennogo universiteta* 10:104, 7–18.
- Verigin, Sergei (2016), *Pod tšužimi znamenami: vojennyi kollaboratsionizm v Karelii v gody Vtoroi mirovoj voiny*. Petrozavodsk: Petrozavodski gosudarstvennyi universitet.
- Ždanova, Vladislava (2009), "Našim oružiem bylo slovo..." *Perevodštiki na voine – "Unsere Waffe war das Wort..." Translation in Kriegszeiten*. Frankfurt am Main: Peter Lang.